

**CÁC LOÀI THỰC VẬT ĐƯỢC ĐỒNG BẢO DÂN TỘC H'MÔNG
TẠI KHU BẢO TỒN THIÊN NHIÊN HOÀNG LIÊN - VĂN BẢN SỬ DỤNG
LÀM THUỐC TRỊ BỆNH GAN**

TRẦN VĂN HẢI

Trung tâm Đào tạo, Tư vấn và Chuyển giao công nghệ

TRẦN MINH HỘI, ĐỖ THỊ XUYẾN

Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật

Từ xa xưa, ông cha ta đã biết sử dụng cây cỏ làm thuốc chữa bệnh. Từ phương pháp pha chế, cách thức sử dụng, các bệnh được chữa... đều là những kinh nghiệm lâu đời và được ghi chép cẩn thận, lưu truyền qua nhiều thế hệ. Đây là những kinh nghiệm quý báu mà mọi dân tộc, mọi quốc gia đều có và chúng ngày càng được bổ sung, nghiên cứu sâu hơn để phục vụ công việc cứu chữa bệnh cho con người. Đồng bào dân tộc H'Mông là một dân tộc có kinh nghiệm sử dụng cây thuốc khá đa dạng. Trong phạm vi bài báo này, chúng tôi đưa ra các thông tin về các loài thực vật được đồng bào dân tộc H'Mông sử dụng làm thuốc chữa bệnh gan tại Khu BTTN Hoàng Liên, huyện Văn Bàn, tỉnh Lào Cai, nhằm góp phần vào công cuộc bảo tồn các tri thức bản địa ở Việt Nam.

I. PHƯƠNG PHÁP NGHIÊN CỨU

Đối tượng nghiên cứu: Đối tượng nghiên cứu là các loài thực vật bậc cao có mạch được đồng bào dân tộc H'Mông sử dụng làm thuốc chữa bệnh gan tại Khu BTTN Hoàng Liên, huyện Văn Bàn và các bài thuốc hiện đang được đồng bào sử dụng.

Phương pháp nghiên cứu: Chúng tôi đã áp dụng phương pháp điều tra thực địa theo tuyến, theo ô tiêu chuẩn, nhằm thu mẫu cho việc xác định tên khoa học, ghi chép các thông tin về thành phần, số lượng loài; sử dụng phương pháp phỏng vấn nhanh có sự tham gia của người dân (PRA) để tìm thông tin về thành phần loài trong các bài thuốc, các thông tin thương mại hóa các loài cây thuốc...

II. KẾT QUẢ NGHIÊN CỨU

1. Các loài thực vật được đồng bào dân tộc H'Mông sử dụng làm thuốc chữa bệnh gan

Qua quá trình điều tra, chúng tôi đã thu thập được những kinh nghiệm hiểu biết của các ông lang, bà nết của dân tộc H'Mông ở Khu BTTN Hoàng Liên, huyện Văn Bàn, tỉnh Lào Cai. Những mẫu cây được đồng bào dân tộc H'Mông sử dụng làm thuốc đã được tổng hợp cho thấy tổng số các loài cây chữa được bệnh gan là 31 loài, trong đó có 4 loài có tác dụng bổ gan; 3 loài có tác dụng giải độc cho gan; 25 loài có tác dụng chữa được viêm gan, 1 loài có khả năng chữa được xơ gan cổ trướng, 25 loài có thể dùng riêng một vị, 6 loài phải dùng phối hợp. Kết quả được trình bày ở Bảng 1.

Bảng 1

Các loài thực vật được đồng bào dân tộc H'Mông sử dụng làm thuốc chữa bệnh gan

TT	Tên khoa học	Tên phổ thông	Họ	Bộ phận dùng/ công dụng	Cách dùng
1.	<i>Achyranthes bidentata</i> Blume	Ngưu t át, Cỏ sứt hai răng, Hô răn	Amaranthaceae	Bộ gan/Thân, lá, toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
2.	<i>Aralia chinensis</i> L.	Thông mộc, Đinh lăng tàu	Araliaceae	Viêm gan/Vỏ, rễ, thân	Sắc uống, phối hợp với Dây thường xuân
3.	<i>Hedera sinensis</i> (Tobl.) Hand.-Mazz.	Dây thường xuân, Bạch cước ngô công	Araliaceae	Viêm gan/Vỏ, rễ, thân	Sắc uống, phối hợp với Thông mộc

HỘI NGHỊ KHOA HỌC TOÀN QUỐC VỀ SINH THÁI VÀ TÀI NGUYÊN SINH VẬT LẦN THỨ 4

TT	Tên khoa học	Tên phổ thông	Họ	Bộ phận dùng/ công dụng	Cách dùng
4.	<i>Dichrocephala benthamii</i> C. B. Clarke	Dùi trống, Cúc mắt cá nhỏ	Asteraceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
5.	<i>Oroxylum indicum</i> (L.) Kurz	Núc nác, Hoàng bá nam, Mộc hồ điệp	Bignoniaceae	Viêm gan/ Hạt	Sắc uống, dùng riêng
6.	<i>Cardamine hirsuta</i> L.	Rau tề tằm, Các đăm	Brassicaceae	Bồ gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
7.	<i>Drymaria diandra</i> Blume	Lâm thảo, Tù tì	Caryophyllaceae	Viêm gan, vàng da/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
8.	<i>Thladiantha cordifolia</i> (Blume) Cogn.	Khổ áo lá tim, Dưa trời, Mãng tam	Cucurbitaceae	Viêm gan, giải độc/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
9.	<i>Trichosanthes kirilowii</i> Maxim.	Qua lâu, Bạt bát, Mãng bát	Cucurbitaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
10.	<i>Desmodium caudatum</i> (Thunb. ex Murr.) DC.	Thóc lép có đuôi, Con nhện	Fabaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
11.	<i>Aeschynanthus acuminatus</i> Wall. ex A. DC.	Má đào nhọn, Hoa ki nhọn	Gesneriaceae	Viêm gan mãn tính/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
12.	<i>Hypericum uralum</i> Buch.-Ham. ex D. Don	Cỏ vô lúa, Ban vô lúa	Hypericaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
13.	<i>Ajuga nipponensis</i> Makino	Gân cốt thảo hoa tím, Bi ga nhật	Lamiaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
14.	<i>Isodon lophanthoides</i> (D. Don) Hara	Cỏ mặt gấu, Nhị dôi vẫn	Lamiaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
15.	<i>Isodon ternifolius</i> (D. Don) Kudo	Nhị rôi ba lá, Đẳng hoa ba lá	Lamiaceae	Viêm gan, giải độc/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
16.	<i>Taxillus parasitica</i> (L.) Ban	Mộc vệ ký sinh, Tang ký sinh, Giả măng	Loranthaceae	Bồ gan/ Toàn cây	Sắc uống, nấu cao, phối hợp với Lâm phát, Mua thường, Ngọc nữ răng
17.	<i>Rotala rotundifolia</i> (Roxb.) Koehne	Vây ốc lá tròn	Lythraceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
18.	<i>Woodfordia fruticosa</i> (L.) Kurz	Lâm phát	Lythraceae	Viêm gan/ Thân	Sắc uống, nấu cao, phối hợp với Ngọc nữ răng, Mua thường, Mộc vệ ký sinh
19.	<i>Melastoma affine</i> D. Don	Mua thường, Muôi đa hùng, Hô mua	Melastomataceae	Viêm gan/ Thân	Sắc uống, nấu cao, phối hợp với Lâm phát, Mộc vệ ký sinh, Ngọc nữ răng
20.	<i>Osbeckia nepalensis</i> Hook. f.	An bích nêpal, Hô mua	Melastomataceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
21.	<i>Ficus elastica</i> Roxb. ex Horn.	Đa búp đỏ, Đa dai, Hô da	Moraceae	Xơ gan cổ trướng/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
22.	<i>Ardisia aff. mamillata</i> Hance	Lưỡi cọp đỏ, Hô can	Myrsinaceae	Viêm gan, vàng da/Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
23.	<i>Ligustrum sinense</i> Lour.	Râm trung quốc, Hô tra.	Oleaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng

TT	Tên khoa học	Tên phổ thông	Họ	Bộ phận dùng/ công dụng	Cách dùng
24.	<i>Oxalis corniculata</i> L.	Chua me đất hoa vàng	Oxalidaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
25.	<i>Fallopia multiflora</i> (Thunb.) Haraldson	Hà thủ ô đỏ, Măng tô	Polygonaceae	Bổ gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
26.	<i>Persicaria tinctoria</i> (Ait.) Spach	Nghê chàm	Polygonaceae	Giải độc, gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
27.	<i>Sabia parviflora</i> Wall. ex Roxb.	Thanh phong hoa nhỏ, Hô sang	Sabiaceae	Viêm gan/ Toàn cây, lá	Sắc uống, dùng riêng
28.	<i>Alectra arvensis</i> (Benth.) Merr.	Ô núi đồng	Scrophulariaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
29.	<i>Clerodendrum serratum</i> (L.) Moon	Ngọc nữ răng, Hô mô	Verbenaceae	Viêm gan/ Thân, lá	Sắc uống, nấu cao, phối hợp với Lâm phát, Mua thường, Mộc vệ ký sinh
30.	<i>Viola diffusa</i> Ging.	Hoa tím tràn lan, Cải bò	Violaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng
31.	<i>Amomum repens</i> Sonn.	Bạch/Tiểu đậu khấu, Trúc sa, Hô sa.	Zingiberaceae	Viêm gan/ Toàn cây	Sắc uống, dùng riêng

2. Tình hình sử dụng một số loài thực vật làm thuốc chữa bệnh gan

Đồng bào dân tộc H'Mông là một dân tộc có kinh nghiệm sử dụng cây thuốc khá đa dạng. Do đặc thù của dân tộc H'Mông là sự canh tác với hình thức du canh du cư, phụ thuộc nhiều vào rừng và đặc biệt họ thường sống ở những đỉnh núi cao nên cuộc sống của họ chủ yếu mang tính tự cung, tự cấp. Đồng bào dân tộc H'Mông tại huyện Văn Bàn, tỉnh Lào Cai cũng vậy, trong cuộc sống hàng ngày mỗi khi có người trong cộng đồng mắc bệnh, ốm đau, họ thường được các ông lang, bà mẹ lấy thuốc và trị bệnh ngay tại cộng đồng. Những bệnh thông thường thì chính những người trong gia đình có thể tự vào rừng hoặc ra vườn nhà lấy lá cây để làm thuốc trị bệnh. Đối với bệnh gan, thường khi phát hiện bị bệnh, họ vẫn phải đến các ông lang, bà mẹ để bốc thuốc chữa bệnh.

Ngoài ra, một số ông lang, bà mẹ còn sử dụng các loài thực vật để nấu cao, sản phẩm thường được buôn bán trên thị trường nhưng chỉ sử dụng tại địa phương. Trong các loài cây trên, một số loài còn được nhân dân thu hái trong rừng để đem bán trên thị trường. Cũng chính vì lý do này nên số lượng cá thể của các loài này hiện đang bị suy giảm. Rất cần các biện pháp nhằm khai thác và sử dụng hợp lý nguồn tài nguyên quý báu này.

III. KẾT LUẬN

Qua điều tra sơ bộ ban đầu, chúng tôi đã xác định được 31 loài thực vật được đồng bào dân tộc H'Mông tại Khu BTTN Văn Bàn sử dụng làm thuốc chữa các bệnh về gan (viêm gan, bổ gan, giải độc gan và xơ gan).

Các bộ phận khác nhau của các loài nói trên (lá, thân, rễ, quả, hoa và có thể toàn cây) đều có thể được sử dụng làm thuốc. Các loài nói trên thường được sử dụng tươi hay phơi khô để sắc lấy nước uống, đôi khi được nấu thành cao. Có 25 loài được dùng riêng và 6 loài được sử dụng kết hợp với một số loài thực vật khác trong các bài thuốc chữa bệnh gan.

TÀI LIỆU THAM KHẢO CHÍNH

1. **Auct.**, 2001: Plant Resources of South-East Asia, Medicinal & poisonous Plant, vol. 12. Leiden, Netherlands
2. **Đỗ Huy Bích và cs.**, 2004: Cây thuốc và động vật làm thuốc ở Việt Nam, tập 1,2. NXB. KH & KT.
3. **Đỗ Tất Lợi**, 1995: Cây thuốc và vị thuốc Việt Nam. NXB. KH & KT, Hà Nội.
4. **Lily M.P.**, 1978: Medicinal Plants of East and Southeast Asia. London, 354 pp.
5. **Nguyễn Bá Hoạt, Nguyễn Duy Thuần**, 2005: Kỹ thuật trồng, sử dụng và chế biến cây thuốc. NXB. Nông nghiệp, 280 tr.
6. **Nguyễn Nghĩa Thìn và cs.**, 2001: Cây thuốc của đồng bào dân tộc Thái, Con Cuông, tỉnh Nghệ An. NXB. Nông nghiệp.
7. **Nguyễn Tập**, 2007: Cẩm nang Cây thuốc cần bảo vệ ở Việt Nam. Mạng lưới Lâm sản ngoài gỗ Việt Nam, 233 tr.
8. **Nguyễn Tiến Bản (chủ biên)**, 2003, 2005: Danh lục các loài thực vật Việt Nam, tập 2, 3. NXB. Nông nghiệp.
9. **Phạm Hoàng Hộ**, 1999-2000: Cây cỏ Việt Nam, tập 1-3. NXB. Trẻ, Tp. Hồ Chí Minh.
10. **Trung tâm nghiên cứu Tài nguyên và Môi trường, Viện Sinh thái và Tài nguyên sinh vật**, 2001: Danh lục các loài thực vật Việt Nam, tập 1: 999-1191. NXB. Nông nghiệp, Hà Nội.
11. **Võ Văn Chi**, 1997: Từ điển cây thuốc Việt Nam. NXB. Y học, Tp. Hồ Chí Minh.

H'MONG ETHNIC GROUP'S MEDICINAL PLANTS FOR LIVER DISEASES IN HOANG LIEN-VAN BAN NATURE RESERVE, LAO CAI PROVINCE

TRAN VAN HAI, TRAN MINH HOI, DO THI XUYEN

SUMMARY

The total number of H'Mong ethnic's medicinal plants for liver diseases in Hoang Lien - Van Ban Nature Reserve, Lao Cai province is 31 species. Among them, there are 3 species for nutritious liver, 4 species for anatoxin liver, 25 species for hepatitis, 1 species for cirrhosis, 25 species may be used simply, 6 species are used in combination with other species.

H'Mong ethnic people, who are suffer from liver diseases, usually go to oriental-style or mountebank doctor for buying old wives' remedy from medicinal plant. Plant resources may be from forest or home garden. Some of the oriental-style or mountebank doctors produce glue from plant. Glue products are usually for regional commercial. In the other hand, some people of H'Mong ethnic go to the forest for collecting medicinal plant, which are sold in other regions. Facing the fact of declining species, conservation management should be enforced to protect this value resources.